

ਜੁਨੀਅਰ ਸਿਸ

ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ
ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

ਰਜਨੀਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ
ਬਲਬੀਰ ਬਗੀਚਾ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਐਂਡ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਲੁਧਿਆਣਾ

ਜੂਨੋਸਿਸ : ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

ਰਜਨੀਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ
ਬਲਬੀਰ ਬਗੀਚਾ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਐਂਡ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਲੁਧਿਆਣਾ

Tel. : 0161-2553360, 2553320
Fax : 0161-2553340
E-mail : vijay_taneja@hotmail.com
: vcgadvasu@gmail.com

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਰਨਰੀ ਅਤੇ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਿਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
GURU ANGAD DEV
VETERINARY & ANIMAL SCIENCES UNIVERSITY
FEROZEPUR ROAD, LUDHIANA-141004, PUNJAB (INDIA)

ਡਾ. ਵਿਜੇ ਕੁਮਾਰ ਤਨੇਜਾ
ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ

Dr. Vijay Kumar Taneja
Vice-Chancellor

D. O. No. VC/14/384

Dated, the 05-08-2014

ਦੋ-ਸ਼ਬਦ

ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ (World Health Organization) ਅਨੁਸਾਰ “ਉਹ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਵਾਲੇ (Vertebrate - ਵਰਟੀਬ੍ਰੇਟ) ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚਕਾਰ ਫੈਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹੋਣ” ਨੂੰ “ਜੂਨੋਸਿਸ” ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜੀਵਾਣੂ, ਵਿਸ਼ਾਣੂ, ਕੀਟਾਣੂਆਂ ਆਦਿ ਦੁਆਰਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰੀ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 61% ਜੂਨੋਟਿਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਵੀਆਂ ਉੱਭਰ ਰਹੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ 75% ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਸਾਲ 2007 ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਲੱਗਭੱਗ 17,77,000 ਗਾਵਾਂ, 50,62,000 ਮੱਝਾਂ, 2,08,000 ਭੇਡਾਂ, 2,90,000 ਬੱਕਰੀਆਂ, 26,000 ਸੂਰ ਅਤੇ 1,06,85,000 ਮੁਰਗੀਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਭੱਗ 20 ਲੱਖ ਘਰ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਦੇ ਧੰਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 4 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਲਤੂ ਜਾਨਵਰ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਲਕਾਅ, ਇੰਨਫਲੂਐਂਜਾ, ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ ਅਤੇ ਸਿਸਟੀਸਰਕੋਸਿਸ ਆਦਿ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਖਤਰਾ ਹਨ। ਇੱਕ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੱਗਭੱਗ 11 % ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬਚਾਅ ਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਆਫ ਪਬਲਿਕ ਹੈਲਥ ਐਂਡ ਜੂਨੋਸਿਸ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਐਂਡ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਿਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੂੰ ਡੀ. ਐਸ. ਟੀ. ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ (Department of Science and Technology, New Delhi) ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ‘ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ (Community awareness project for prevention and control of zoonoses)’ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ‘ਜੂਨੋਸਿਸ: ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ’ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਕਾਂ ਲਈ ਛਾਪੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਵਿੱਚ ਮੌਦਦ ਮਿਲੇਗੀ।

ਵੀ. ਕੇ. ਤਨੇਜਾ

(ਵੀ. ਕੇ. ਤਨੇਜਾ)

ਮੁੱਖ-ਬੰਦ

ਪੰਜਾਬ ਇੱਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੂਬਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਸਹਾਇਕ ਧੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮੱਝਾਂ, ਗਾਵਾਂ, ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ, ਸੂਰਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਪਾਲਣ ਬੜੇ ਸ਼ੌਂਕ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਧੰਦਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਕੁਝ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ "ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ" ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਲਕਾਅ, ਪਲੇਗ, ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ, ਬਰਡ ਫਲੂ, ਸਵਾਈਨ ਫਲੂ ਆਦਿ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤ ਕੇ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਮਿਲੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਉਣਤਾਈਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਗਲੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਛਾਪਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ।

ਲੇਖਕ

ਧੰਨਵਾਦ

ਅਸੀਂ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਆਫ ਸਾਇੰਸ ਐਂਡ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ (Department of Science and Technology, New Delhi) ਦੇ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ "ਜ਼ੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ" (Community Awareness Project for Prevention and Control of Zoonoses) ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਅਤੇ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਉਪ-ਕੁਲਪਤੀ ਡਾ. ਵੀ.ਕੇ. ਤਨੇਜਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਸੀਂ ਸਕੂਲ ਆਫ ਪਬਲਿਕ ਹੈਲਥ ਅਤੇ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਵੈਟਨਰੀ ਐਂਡ ਐਨੀਮਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਟਾਫ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਾਡਾ ਹੌਂਸਲਾ ਵਧਾਇਆ। ਅਸੀਂ ਨਰੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਚੌਹਾਨ ਦੇ ਵੀ ਅਤਿ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜੋ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਸਾਥੀ (Research fellow) ਹਨ ਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਵੱਢਮੁਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਸੀਂ ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਡਿਜ਼ੀਜ਼ ਕੰਟਰੋਲ, ਯੂ.ਐਸ.ਏ (Centre for Disease Control, USA) ਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਵੈਬਸਾਈਟ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਵਾਧੂ ਰੇਖਾਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਫੋਆਇਲ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਲੇਖਕ

ਤਤਕਰਾ

1.0	ਜੂਨੋਸਿਸ : ਮੁਢਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ	1-27
1.1	ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ	1
1.2	ਜੂਨੋਸਿਸ: ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ	4
1.3	ਮੁੱਖ ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ	7
1.4	ਜੂਨੋਸਿਸ: ਫੈਲਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ	19
1.5	ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਜੂਨੋਸਿਸ	23
1.6	ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ: ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਰੋਕਥਾਮ	25
2.0	ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮੁੱਖ ਜੀਵਾਣੂ ਰੋਗ	28-71
2.1	ਤਪਦਿਕ	28
2.2	ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ	32
2.3	ਐਂਥਰੈਕਸ ਰੋਗ	36
2.4	ਲੈਪਟੋਸਪਾਈਰੋਸਿਸ	41
2.5	ਲਿਸਟੀਰੀਓਸਿਸ	45
2.6	ਪਲੇਗ	48
2.7	ਸਵਾਈਨ ਇਰੀਸੀਪੀਲਾਸ	53
2.8	ਸਾਲਮੋਨੈਲੋਸਿਸ	57
2.9	ਟੂਲਾਰੀਮਿਆ	59
2.10	ਲਾਈਮ ਬੀਮਾਰੀ	62
2.11	ਬਿੱਲੀ ਖੁਰਕ ਰੋਗ	66
2.12	ਚੂਹਾ ਵੱਢ ਬੁਖਾਰ	67
2.13	ਕੀਉ ਬੁਖਾਰ	69
2.14	ਆਰਨੀਥੋਸਿਸ	70
3.0	ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮੁੱਖ ਵਿਸਾਣੂ ਰੋਗ	72-85
3.1	ਹਲਕਾਅ	72
3.2	ਜਪਾਨੀ ਦਿਮਾਗੀ ਬੁਖਾਰ	75
3.3	ਕੈਸਾਨੂਰ ਜੰਗਲੀ ਬਿਮਾਰੀ	78
3.4	ਮੱਝਾਂ ਦਾ ਚੇਚਕ ਰੋਗ	80
3.5	ਇਨਫਲੂਐਂਜਾ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਰੋਗ	82

4.0	ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮੁੱਖ ਕੀਟਾਣੂ ਰੋਗ	86-133
4.1	ਟੋਕਸੋਪਲਾਜ਼ਮੋਸਿਸ	86
4.2	ਫੀਤਾ ਕਿਰਮ ਰੋਗ	91
4.3	ਹਾਈਡੇਟੀਡੋਸਿਸ	99
4.4	ਟਰਾਈਕੀਨੈਲੋਸਿਸ	105
4.5	ਕਰਿਪਟੋਸਪੋਰੀਡਿਊਸਿਸ	108
4.6	ਜ਼ਿਆਰਡੀਊਸਿਸ	112
4.7	ਸਾਰਕੋਸਿਸਟੋਸਿਸ	115
4.8	ਮੱਛੀ ਫੀਤਾ ਕਿਰਮ ਰੋਗ	119
4.9	ਕੁੱਤਿਆਂ ਦਾ ਫੀਤਾ ਕਿਰਮ ਰੋਗ	123
4.10	ਚਮੜੀ ਹੇਠਾਂ ਤੁਰਦੇ ਲਾਰਵੇ (Cutaneous larvae migrans)	126
4.11	ਅੰਦਰੂਨੀ ਅੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਰਦੇ ਲਾਰਵੇ (Visceral larvae migrans)	127
5.0	ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਉੱਲੀ ਰੋਗ	134-138
5.1	ਧੱਦਰ ਰੋਗ	134

ਜੂਨੋਸਿਸ: ਮੁਢਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ

1.1 ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਮੁੱਢ ਕਦੀਮ ਤੋਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣਾ ਤਨ ਢੱਕਣ ਲਈ ਵੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਖੱਲੂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਔਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪਾਲਤੂ ਜਾਨਵਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕੁੱਤਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖੇ ਗਏ ਦੂਜੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕੁੱਤਾ ਭੇਡਾਂ-ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜਾਨਵਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਜਿਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਗਊ ਨੂੰ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੇਪਾਲ ਵਿੱਚ 'ਤਿਹਾਰ' ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਤਿਉਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਲਾੜੇ ਨੂੰ ਘੋੜੀ ਉਪਰ ਚੜਾਉਣਾ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਸ਼ਗਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਦੇਣਾ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਪਸ਼ੂ ਮਿਲੇ ਚੰਗਿਆਈਆ, ਖੜ ਖਾਵੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇਇ

ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਸ਼ੂ ਘਾਹ ਆਦਿ ਖਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸਮਾਨ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਗਾਵਾਂ-ਮੱਝਾਂ, ਭੇਡ-ਬੱਕਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮਾਸ-ਮੀਟ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੀਟ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਚਮੜੀ ਤੋਂ ਚਮੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਜੁੱਤੀਆਂ, ਪਰਸ, ਜੈਕਟਾਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੱਡੀਆਂ ਤੋਂ 'ਬੋਨ ਮੀਲ' (Bone meal) ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ, ਖਰਗੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਉੱਨ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਨ ਤੋਂ ਸਵੈਟਰ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਰਦੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਚਰਬੀ ਤੋਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੋਲਟਰੀ ਤੋਂ ਵੀ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਂਡੇ, ਮੀਟ ਆਦਿ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਗਾਵਾਂ, ਮੱਝਾਂ ਦਾ ਗੋਹਾ ਵੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਾਥੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਲਣ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੋਹੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰੂੜੀ ਖਾਦ ਵਜੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਉਪਜਾਊਪਣ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਬਦਲ ਰਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਕੱਲਾਪਣ ਵੀ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਇਸ ਇਕੱਲੇਪਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕੁੱਤਾ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਸਾਥੀ ਵਜੋਂ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਲਤੂ ਨੇਤਰਹੀਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕੁੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸੁੰਘਣ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਜਾਂ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਕਈ

ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮਨੋਰੰਜਨ ਵਜੋਂ ਵੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੌੜਾਂ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਲਦਾਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਲੋਕੀ ਬੜੇ ਸ਼ੌਂਕ ਨਾਲ ਘੋੜੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਕੁੱਕੜਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ, ਭੇਡੂਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨੋਰੰਜਨ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਸ ਵਿੱਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਜੋਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਲਦ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਧੰਦੇ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਟਿੰਡਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਲਈ ਬਲਦਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਵੀ ਬਲਦਾਂ ਮਗਰ ਗੱਡਾ ਜੋੜ ਕੇ ਇਹਨਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਘੋੜਿਆਂ, ਖੋਤਿਆਂ ਅਤੇ ਖੱਚਰਾਂ ਦੀ ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰ ਢੋਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਦੇ ਤਕਨੀਕੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਵਾਹਨ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਉੱਥੇ ਇਹ ਜਾਨਵਰ ਭਾਰ ਢੋਣ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰੇਤਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਠ/ਬੋਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਟਾਂਗਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਲਈ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਲਾਕੇ ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਬਰਫ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਤੇ (“ਸਲੈਜ਼ ਡੋਗ” - Sledge dog) ਭਾਰ ਖਿੱਚਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਮੱਦਦਗਾਰ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਜੋਕੇ ਤਕਨੀਕੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਹਾੜੀ, ਰੇਤਲੀ ਅਤੇ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਮੱਦਦ ਨੂੰ ਨਕਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਅੱਜਕੱਲ ਦੇ ਜਾਨਵਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਡੇਅਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ ਦੀ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਡੇਅਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਆਮਦਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੀ ਫਾਰਮਿੰਗ ਦੁੱਧ, ਉੱਨ ਅਤੇ ਮੀਟ ਲਈ

ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਮੁਨਾਫਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੂਰ ਪਾਲਣ ਦਾ ਧੰਦਾ ਵੀ ਹੁਣ ਉਭਰ ਕੇ ਅੱਗੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਮੀਟ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ, ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ ਧੰਦੇ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਆਮਦਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਲਤੂ ਵਜੋਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਧੰਦਾ ਵੀ ਕਾਫੀ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਾਨਵਰ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਢ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਜੋਕੇ ਜੁੱਗ ਤੱਕ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰਿਹਾ ਹੈ।

1.2 ਜੂਨੋਸਿਸ: ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ

ਪਿੱਛੇ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਕੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ? ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ ਦੀ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ। ਕੀ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵੀ ਵਧੀਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਚੰਗੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਉਥੇ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕੁੱਝ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਜੇਕਰ ਜਾਨਵਰ ਪੀੜਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ ਜਾਨਵਰ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪਾਠ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿੱਚ “ਜੂਨੋਸਿਸ” ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਜੂਨੋਸਿਸ’ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਹੈ? ਜੂਨੋਸਿਸ (Zoonoses) ਗਰੀਕ (Greek) ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਹੈ ਜੋ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ (World Health Organization) ਅਨੁਸਾਰ “ਜੂਨੋਸਿਸ” ਦਾ ਅਰਥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, “ਉਹ ਬਿਮਾਰੀਆਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਵਾਲੇ (Vertebrate -

ਵਰਟੀਬਰੇਟ) ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਕਾਰ ਫੈਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹੋਣ। ” ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣਾ ਉਤਪਾਦਿਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਸ਼ੂ ਬਿਮਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਜਾਨਵਰ ਕਿਸੇ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਵਾਲੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਿਮਾਰੀ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਮੁੱਖ ਜ਼ੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਲਗਭਗ 200 ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਬਿਮਾਰੀ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ: ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਟਾਣੂ ਜ਼ੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੀਵਾਣੂ (Bacteria), ਵੀਸ਼ਾਣੂ (Virus), ਉੱਲੀ (Fungus) ਜਾਂ ਪਰਜੀਵੀ (Parasite)। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

1. ਜੀਵਾਣੂਆਂ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ, ਮੱਝਾਂ-ਗਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਤਪਦਿਕ (ਟੀ.ਬੀ.) ਆਦਿ।
2. ਵੀਸ਼ਾਣੂਆਂ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਲਕਾਅ, ਜਪਾਨੀ ਦਿਮਾਗੀ ਬੁਖਾਰ ਆਦਿ।
3. ਉੱਲੀ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਧੱਦਰ ਆਦਿ।
4. ਪਰਜੀਵੀ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੀਤਾ ਕਿਰਮ ਰੋਗ, ਹਾਈਡੇਟੀਡੋਸਿਸ ਆਦਿ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1. ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ, ਐਂਥਰੈਕਸ, ਹਲਕਾਅ ਆਦਿ।
2. ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ

- ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਟੀ.ਬੀ. ਬਿਮਾਰ ਟੀ.ਬੀ. ਮਰੀਜ਼ ਤੋਂ ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
3. ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਲਮੋਨੈਲੋਸਿਸ ਆਦਿ।

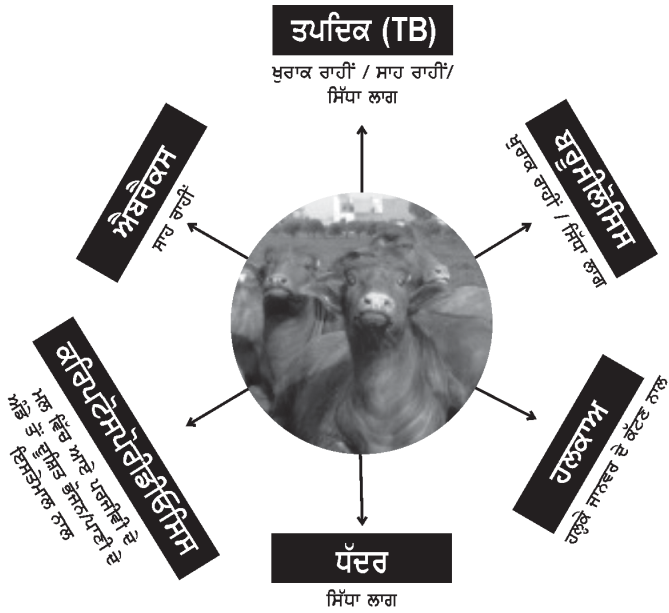
ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.1: ਹਾਈਡੈਟੀਡੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀ ਕਰਕੇ ਕਲੇਜੀ ਉੱਪਰ ਗੁਬਾਰੇ ਵਰਗੇ ਜ਼ਖਮ (ਰਸੌਲੀਆਂ)

ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਸਿਹਤ ਉੱਪਰ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਕ ਦੇ ਵਿੱਤੀ ਘਾਟੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਿਮਾਰੀ ਯੁਕਤ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਹਾਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਾਈਡੈਟੀਡੋਸਿਸ ਨਾਮਕ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀ ਕਰਕੇ ਭੇਡਾਂ, ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੀ ਕਲੇਜ਼ੀ, ਫੇਫੜਿਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅੰਗਾਂ ਉੱਪਰ ਗੁਬਾਰੇ ਵਰਗੇ ਜ਼ਖਮ (ਰਸੌਲੀਆਂ) ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.1) ਅਤੇ ਇਹ ਖਾਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ।

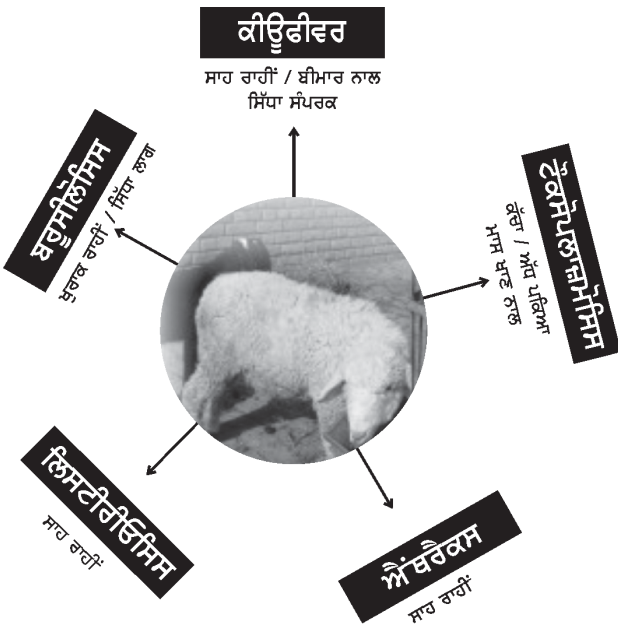
ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਨਾ ਠੀਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਧੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਨੁਕਸਾਨ ਝੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

1.3 ਮੁੱਖ ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲਗਭਗ 200 ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 40 ਦੇ ਕਰੀਬ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਗਾਵਾਂ-ਮੱਝਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹਨ। ਲਗਭਗ 30 ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਘੋੜਿਆਂ ਤੋਂ, 60 ਪਾਲਤੂ ਜਾਨਵਰਾਂ (ਕੁੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਬਿੱਲੀਆਂ) ਤੋਂ ਅਤੇ 35 ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਸੂਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 20 ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲੱਗਭਗ 30 ਹਨ। ਪੰਛੀਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ 20 ਦੇ ਕਰੀਬ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਚਿੱਤਰਾਂ (1.2-1.7) ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਾਰਣੀ 1 ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਕ ਜ਼ਰਾਸੀਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ, ਫੈਲਣ ਦੇ ਢੰਗ, ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ।

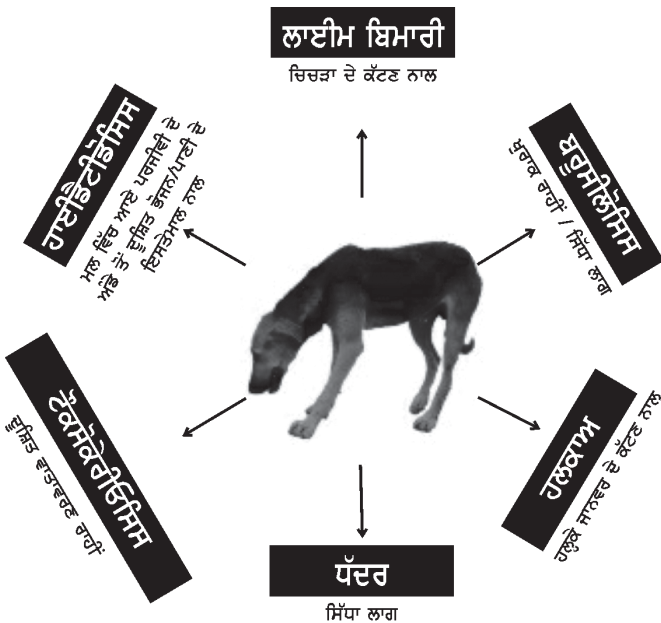
ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.2: ਮੱਝਾਂ-ਗਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁੱਖ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

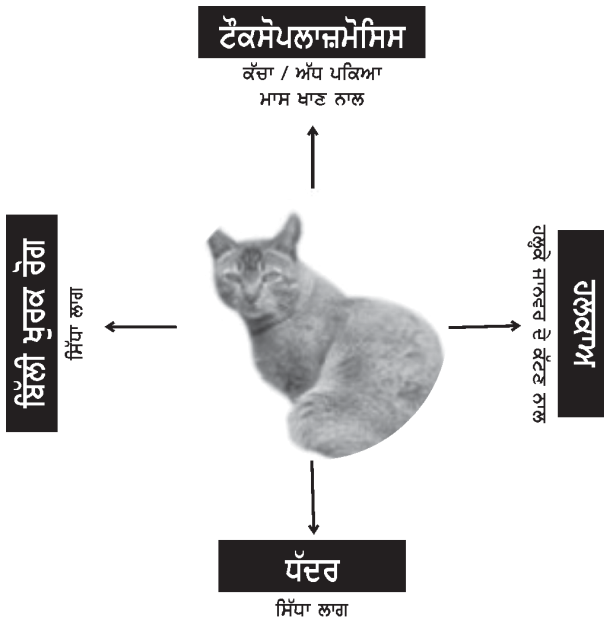
ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.3: ਭੇਡਾਂ-ਬੱਕਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁੱਖ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.4: ਸੂਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁੱਖ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.5: ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁੱਖ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.6: ਬਿੱਲੀਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁੱਖ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.7: ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁੱਖ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

ਸਾਰਣੀ ਨੰ 1. ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁੱਖ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਕ੍ਰਮਾਂਕ	ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਨਾਂ	ਬਿਮਾਰੀ ਕਰਣ ਵਾਲੇ ਰੋਗਾਣੂਆਂ ਦਾ ਨਾਂ	ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਦਾ ਢੰਗ	ਬਚਾਅ ਤੇ ਰੋਕਥਾਮ
1.	ਬਰੂਸੈਲੋਸਿਸ	ਬਰੂਸੈਲਾ ਮੈਲੀਟੈਂਸਿਸ, ਬ. ਅਬੋਰਟਸ, ਬ. ਕੈਨਿਸ, ਬ. ਸੂਇਸ	ਦੁਸ਼ਿਤ ਕੱਚਾ ਦੂੱਧ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬਣੇ ਪਦਾਰਥਾਂ-ਕਰੀਮ ਜਾਂ ਮੱਖਣ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਤੂਅ ਗਏ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਜ਼ੋਰ, ਮਰੇ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਜਾਂ ਬਿਮਾਰ ਗਾਂ ਜਾਂ ਮੱਝ ਦੀ ਸੂ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਲੇ ਤਰਲ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ।	ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਬਾਲ ਕੇ ਪੀਓ। ਰੋਗੀ ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਪਸ਼ੂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਰੱਖੋ। ਗਰਭਪਾਤ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਜੋਰ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਟੋਆ ਪੁੱਟ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਚੂਨੇ ਦੀ ਪਰਤ ਪਾ ਕੇ ਦੱਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਖਰੀਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਟੈਸਟ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਛੇ-ਅੱਠ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਛੀਆਂ ਦਾ ਟੀਕਾਕਰਣ ਕਰਵਾਓ।
2.	ਤਪਦਿਕ	ਮਾਇਕੋਬੈਕਟੀਰੀਅਮ ਬੋਵਿਸ	ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ, ਕੱਚੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਸੇਵਨ।	ਕੱਚੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਸੇਵਨ ਨਾ ਕਰੋ। ਰੋਗੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਰੱਖੋ। ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਮਰੇ ਹੋਏ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਡੂੰਘਾ ਟੋਆ ਪੁੱਟ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਚੂਨੇ ਸਮੇਤ ਦੱਬ ਦੇਵੋ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਮੇਂ ਤੇ ਬੀ ਸੀ ਜੀ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਗਵਾਓ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਮੇਂ - ਸਮੇਂ ਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਜਾਂਚ ਕਰਵਾਓ।
3.	ਹਲਕਾਅ	ਲਾਇਸਾ ਵਾਇਰਸ	ਹਲਕੇ ਪਸ਼ੂ ਜਾਂ ਹਲਕੇ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਵੱਢਣ ਨਾਲ	ਵੱਢੀ ਜਗ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਹੇਠ ਧੋਵੋ। ਜ਼ਖਮ ਤੇ ਮਲੂਮ ਲਗਾਓ ਤੇ ਪੱਟੀ ਨਾ ਕਰੋ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰੱਖੋ। ਟੀਕੇ ਲਗਵਾਓ। ਇਹ ਟੀਕੇ 0, 3, 7, 15 ਅਤੇ 30 ਦਿਨਾਂ

				ਤੇ ਬਾਂਹ ਦੀਆਂ ਮਾਸਪੇਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਲਤੂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹਲਕਾਅ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਦੇ ਟੀਕੇ ਵੀ ਲਗਵਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
4.	ਜਪਾਨੀ ਦਿਮਾਗੀ ਬੁਖਾਰ	ਜੈਪਨੀਜ਼ ਐਂਨਸੈਂਫਲਾਈਟੀਜ਼ ਵਾਇਰਸ	ਕੀਓਲੈਕਸ ਮੱਛਰ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ।	ਬਰਸਾਤੀ ਪਾਣੀ ਇੱਕਠਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਓ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਸਫਾਈ ਰੱਖੋ। ਮੱਛਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਦਵਾਈ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ। ਟੀਕਾਕਰਣ ਕਰਵਾਓ।
5.	ਪਲੇਗ	ਯੈਰਸੀਨਿਆ ਪੈਸਟੀਜ਼	ਚੂਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਿੱਸੂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ	ਪਿੱਸੂਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਕੀੜੇਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਵਰਤੋਂ। ਰੋਗ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਟੀਕੇ ਲਗਵਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਲੇਗ ਦਾ ਖਤਰਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਚੂਹਿਆਂ ਦੀ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਾ ਕਰੋ ਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਸਿਹਤ ਸਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰੋ।
6.	ਫੀਤਾ ਕਿਰਮ ਰੋਗ	ਟੀਨਿਆ ਸੋਲੀਅਮ	ਲਾਰਵੇ ਜਾਂ ਸਿੱਸਟ ਵਾਲੇ (ਦਾਣੇ ਵਾਲਾ ਮੀਟ) ਸੂਰ ਦੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨਾਲ, ਪਰਜੀਵੀ ਦੇ ਆਂਡੇ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਸੀਵਰੇਜ਼ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਫਲਾਂ ਜਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਚਾਈ ਵਜੋਂ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਣ ਨਾਲ।	ਮਾਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਕਾ ਕੇ ਹੀ ਖਾਓ। ਕੱਚੇ ਜਾਂ ਅੱਧ ਪਕੇ ਮਾਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰੋ। ਫਲਾਂ ਜਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੋ ਕੇ ਹੀ ਖਾਓ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਫ ਸਫਾਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ।

7.	ਟੋਕਸੋਪਲਾਜ਼ਮੋਸਿਸ	ਟੋਕਸੋਪਲਾਜ਼ਮਾ ਗੋਂਡਾਈ	ਸੂਰਾਂ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ ਦੇ ਕੱਚੇ/ਅੱਧ ਪੱਕੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਨਾਲ, ਬਿੱਲੀ ਦੇ ਮਲ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਘਾਹ, ਮਿੱਟੀ, ਗੰਦ ਨਾਲ।	ਬਿੱਲੀਆਂ ਦੇ ਮਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕਰੋ। ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੱਥ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੋ ਲਵੋ। ਅਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਸਫਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ। ਕੱਚਾ/ਅੱਧ ਪੱਕਿਆ ਮਾਸ ਨਾ ਖਾਓ। ਦੁੱਧ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਬਾਲ ਕੇ ਪੀਓ।
8.	ਹਾਈਡੇਟੀਡੋਸਿਸ	ਇਕਾਈਨੋਕੋਕਸ ਪਰਜੀਵੀ	ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਮਲ ਵਿੱਚ ਆਏ ਪਰਜੀਵੀ ਦੇ ਆਂਡਿਆਂ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਘਾਹ, ਮਿੱਟੀ, ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਗੰਦ ਨਾਲ। ਪਾਲਤੂ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਲੱਗੇ ਆਂਡੇ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਵੇਲੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਨਾਲ।	ਬਿਮਾਰ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਓ। ਪਾਲਤੂ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪੇਟ ਦੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਦਵਾਈ (ਡੀਵਾਰਮਰ) ਦਿਓ। ਰੋਗੀ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਮਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕਰੋ। ਨਿੱਜੀ ਸਾਫ ਸਫਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ। ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਪਾਲਤੂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਜਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ (ਬਾਗਬਾਨੀ) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੱਥ ਧੋ ਲਵੋ। ਸਿਸਟਾਂ ਵਾਲੀ ਕਲੇਜੀ ਜਾਂ ਫੇਫੜੇ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਨਾ ਖੁਆਓ। ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਮੀਟ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਕਾ ਕੇ ਖੁਆਓ। ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੋ ਕੇ ਖਾਣਾ ਬਣਾਓ।
9.	ਧੱਦਰ (Ring worm disease)	ਡਰਮੈਟੋਫਾਈਟ (ਟ੍ਰਾਈਕੋਫਾਈਟੋਨ, ਮਾਈਕਰੋਸਪੋਰਮ, ਐਪੀਡਰਮੋਫਾਈਟੋਨ)	ਪੀੜਤ ਕੁੱਤੇ, ਬਿੱਲੀ ਜਾਂ ਗਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ, ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਚਮੜੀ ਜਾਂ ਖਰੀਂਢ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਜਰਾਸੀਮਾਂ ਦੇ ਸਪੋਰ (Spore) ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ, ਬਿਮਾਰ ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਸੰਪਰਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜਾਨਵਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਣ।	ਨਿੱਜੀ ਸਾਫ ਸਫਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ। ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਸਾਫ ਸਫਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੱਥ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਵੈਟਰਨਰੀ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲੋਂ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੀੜਤ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਰੱਖੋ। ਦੂਸ਼ਿਤ ਵਾਲ ਜਾਂ ਖਰੀਂਢ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕਰੋ।

10.	ਸਵਾਈਨ ਫਲੂ	H1N1 ਇਨਫਲੂਐਂਜਾ ਵਿਸ਼ਾਣੂ	ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ ਸੂਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ, ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਨੱਕ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਗਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ।	ਬਿਮਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਅਰਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਪਣੇ ਹੱਥ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਧੋਵੋ। ਖੰਘ ਜਾਂ ਛਿੱਕਾਂ ਹੋਣ ਤੇ ਰੁਮਾਲ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ। ਬਿਮਾਰ ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅਲਗ ਕਰ ਦੇਵੋ ਅਤੇ ਦਸਤਾਨੇ, ਮਾਸਕ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ।
11.	ਬਰਡ ਫਲੂ	H5N1 ਇਨਫਲੂਐਂਜਾ ਵਿਸ਼ਾਣੂ	ਬਿਮਾਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ, ਮੁਰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਢਣ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਮੁਰਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਿੱਠਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ। ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੱਥਾਂ ਰਾਹੀਂ	ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਡਿਸਇਨਫੈਕਟੈਂਟ (disinfectant) ਨਾਲ ਸਫਾਈ ਰੱਖੋ। ਨਵੇਂ ਪੰਛੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਹੀ ਜਗ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖਰੀਦੋ। ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਦੀ ਸਫਾਈ ਲਈ ਦਰਿਆਈ ਪਾਣੀ, ਛੱਪੜਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰੋ। ਬਿਨਾਂ ਜਰੂਰਤ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਾਰਮ ਤੋਂ ਨਾ ਆਉਣ ਦਿਓ। ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਸਾਫ-ਸਫਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬਿਮਾਰੀ ਫੈਲੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦਸਤਾਨੇ, ਨਕਾਬ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰੋ। ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿਓ।
12.	ਜ਼ਿਆਰਤੀ ਉਸਿਸ	ਜ਼ਿਆਰਤੀਆ ਲੇਂਬਲੀਆ	ਮਲ ਵਿੱਚ ਆਏ ਪਰਜੀਵੀ ਨਾਲ, ਦੂਸ਼ਿਤ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਪਖਾਨੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੱਥ ਨਾ ਧੋਣ ਨਾਲ, ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੱਥ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਲੈਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ।	ਨਿੱਜੀ ਸਾਫ ਸਫਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ। ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਪਖਾਨਾ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥ ਧੋਵੋ। ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਤ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਮਲ ਤੋਂ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਓ। ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਪਾਣੀ ਪੀਓ। ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ

			<p>ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉ। ਪਾਲਤੂ ਦੇ ਮਲ ਨੂੰ ਚੱਕਣ ਲੱਗੋ, ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ, ਦਸਤਾਨੇ ਪਾ ਲਓ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਧੋਵੋ।</p>	
13.	ਲੈਪਟੋਸਪਾਈਰੋ- ਸਿਸ	ਲੈਪਟੋਸਪਾਇਰਾ ਜੀਵਾਣੂ	<p>ਬਿਮਾਰ ਚੂਹਿਆਂ ਜਾਂ ਬਿਮਾਰ ਪਸ਼ੂ ਦੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਪਾਣੀ, ਭੋਜਨ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਾਂ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਜ਼ਖਮ ਤੇ ਜਾਂ ਅੱਖ, ਨੱਕ, ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਨਾਲ, ਪਿਸ਼ਾਬ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਚਾਰੇ ਜਾਂ ਸਿੱਟੀ ਜ਼ਖਮ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਗ ਹੋਣ ਨਾਲ।</p>	<p>ਚੂਹਿਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕਰੋ। ਚੂਹਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦੂਸ਼ਿਤ ਭੋਜਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਖਾਓ। ਝੋਨੇ ਜਾਂ ਗੰਨੇ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨੂੰ ਢੱਕ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਲੰਬੇ ਬੂਟਾਂ (ਗਮ ਬੂਟਾਂ - Gum Boots) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ। ਜਾਨਵਰ ਦੇ ਨਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਛੱਪੜ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਨਹਾਉਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰੋ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਨਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋਵੇ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਦੇ ਟੀਕੇ ਲਗਵਾਓ।</p>
14.	ਲਿਸਟੀਰੀਓਸਿਸ	ਲਿਸਟੀਰੀਆ ਜੀਵਾਣੂ	<p>ਪੀ.ਐਚ. (pH) 5 ਤੋਂ ਉਪਰ ਦੇ ਚਾਰੇ ਦੇ ਅਚਾਰ (Silage) ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਗੋਹੇ ਜਾਂ ਮੀਂਗਣਾ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਚਾਰੇ, ਦੁੱਧ ਜਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਬਿਮਾਰ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ।</p>	<p>ਕੱਚਾ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰੋ। ਅੱਧ ਪੱਕਿਆ ਜਾਂ ਕੱਚਾ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਕੱਚੇ ਮੀਟ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੂਜੇ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਰੱਖੋ ਤਾਂ ਜੋ ਦੂਜੇ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥ ਦੂਸ਼ਿਤ ਨਾ ਹੋਣ। ਕੱਚੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੋ ਕੇ ਹੀ ਖਾਓ। ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਕਾਂਬਾ ਛਿੜੇ,</p>

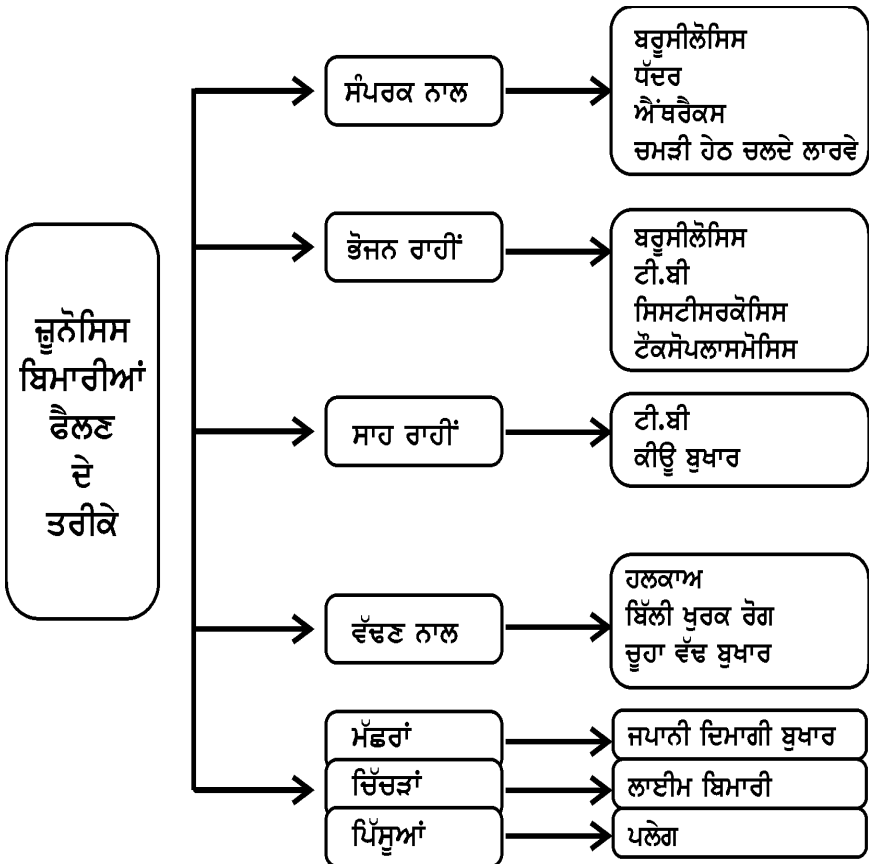
			ਸਿਰ ਦਰਦ ਅਤੇ ਦਸਤ ਲੱਗਣ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਗਰਭਪਾਤ ਹੋਏ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਜ਼ੋਰ ਕੱਢਦੇ ਸਮੇਂ ਦਸਤਾਨੇ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਸ਼ਿਤ ਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਗਰਭਪਾਤ ਹੋਏ ਗਰਭ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਡੂੰਘਾ ਟੋਆ ਪੁੱਟ ਕੇ ਚੂਨੇ ਸਮੇਤ ਦੱਬ ਕੇ) ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਓ।	
15.	ਕੀਊ ਫੀਵਰ	ਕੋਏਗਯੈਲਾ ਬਰਨੈਟੀ	ਦੂਸ਼ਿਤ ਦੁੱਧ, ਪਿਸ਼ਾਬ, ਗੋਹੇ ਜਾਂ ਮਲ ਰਾਹੀਂ, ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ, ਚਿੱਚੜਾਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ।	ਤੂਏ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਨੂੰ, ਜ਼ੋਰ ਨੂੰ ਟੋਏ ਵਿੱਚ ਚੂਨਾ ਪਾ ਕੇ ਦੱਬ ਦਿਓ। ਰੋਗੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਰੱਖੋ। ਬੁੱਚੜ ਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਰੋਗੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਵਰਤਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੁੱਧ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਬਾਲ ਕੇ ਪੀਓ।
16.	ਐਂਥਰੈਕਸ	ਬੈਸੀਲਸ ਐਂਥਰੈਕਸਿਸ	ਜੀਵਾਣੂ ਯੁਕਤ ਚਾਰਾ ਖਾਣ ਨਾਲ, ਬਿਮਾਰ ਪਸ਼ੂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ, ਜੀਵਾਣੂ ਦਾ ਜ਼ਖਮੀ ਚਮੜੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ, ਮੂੰਹ ਜਾਂ ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਾਣੂ ਦੇ ਸਪੋਰ ਸ਼ਰੀਰ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਨਾਲ, ਰੋਗੀ ਪਸ਼ੂ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਨਾਲ।	ਮਰੇ ਹੋਏ ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਟੋਆ ਪੱਟ ਕੇ ਚੂਨੇ ਸਮੇਤ ਦੱਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾੜ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਐਂਥਰੈਕਸ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਵੈਕਸੀਨ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਬੁਚੜਖਾਨਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੀਟ ਖਰੀਦਣਾ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉੱਨ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨੱਕ 'ਤੇ ਮਾਸਕ ਜ਼ਰੂਰ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੁਚੜਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤਣੀ

				ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਸਬੰਧੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
17.	ਸਾਲਮੋਨੈਲੋਸਿਸ	ਸਾਲਮੋਨੈਲਾ ਜੀਵਾਣੂ	ਦੂਸ਼ਿਤ ਮਲ ਰਾਹੀਂ, ਦੂਸ਼ਿਤ ਆਂਡਿਆਂ, ਮੀਟ (ਸੂਰ ਜਾਂ ਮੁਰਗੇ ਦਾ) ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਨਾਲ।	ਨਹੁੰਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਰੱਖੋ। ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥ ਧੋਵੋ। ਪਖਾਨੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥ ਧੋਵੋ। ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਬਾਲ ਕੇ ਅਤੇ ਮੀਟ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਕਾ ਕੇ ਹੀ ਖਾਓ। ਸਾਫ ਸੂਬਰਾ ਪਾਣੀ ਪੀਵੋ। ਭੋਜਨ ਬਨਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੱਥ ਸਾਫ ਕਰੋ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਓ।
18.	ਇਬੋਲਾ ਬੁਖਾਰ (Ebola fever)	ਇਬੋਲਾ ਵਾਇਰਸ	ਬਾਂਦਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧੇ, ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ	ਹੱਥ ਸਾਫ ਰਖੋ। ਬਿਮਾਰੀ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਨਾ ਜਾਓ। ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਮਰੇ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਓ।
19.	ਰਿਫਟ ਵੈਲੀ ਫੀਵਰ (Rift Valley Fever)	ਰਿਫਟ ਵੈਲੀ ਫੀਵਰ ਵਾਇਰਸ	ਮੱਛਰਾਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ	ਬਰਸਾਤੀ ਪਾਣੀ ਇੱਕਠਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਓ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਸਫਾਈ ਰੱਖੋ। ਮੱਛਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਦਵਾਈ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ।
20.	ਵੈਸਟ ਨਾਈਲ ਫੀਵਰ (West Nile Fever)	ਵੈਸਟ ਨਾਈਲ ਵਾਇਰਸ	ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਜਾਂ ਮੱਛਰ ਦੇ ਵੱਢਣ ਨਾਲ	ਬਰਸਾਤੀ ਪਾਣੀ ਇੱਕਠਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਓ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਸਫਾਈ ਰੱਖੋ। ਮੱਛਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਦਵਾਈ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ।
21.	ਚੂਹਾ ਵੱਢ ਬੁਖਾਰ (Hanta Fever)	ਹਾਂਟਾ ਬੁਖਾਰ	ਚੂਹੇ ਦੇ ਵੱਢਣ ਨਾਲ	ਚੂਹੇ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਰਖੋ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਫਾਈ ਰਖੋ।

22.	ਸਟ੍ਰੈਪਟੋਕੋਕਲ ਸੈਪਸਿਸ (Streptococcal sepsis)	ਸਟ੍ਰੈਪਟੋਕੋਕਸ ਸੂਇਸ	ਸੂਰਾਂ ਦਾ ਕੱਚਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਨਾਲ, ਸੂਰਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧੇ ਲਾਗ ਨਾਲ	ਸੂਰ ਦੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਕਾ ਕੇ ਖਾਓ। ਬਿਮਾਰ ਸੂਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਓ।
23.	ਸਟ੍ਰੈਪਟੋਕੋਕਲ Streptococcal sepsis	ਸਟ੍ਰੈਪਟੋਕੋਕਸ ਜ਼ੈਮਪੀਡੇਮੀਕਸ	ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ, ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਨਾਲ	ਬਿਮਾਰ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਓ। ਦੁੱਧ ਉਬਾਲ ਕੇ ਪੀਓ।
24.	ਲਾਈਮ ਬਿਮਾਰੀ (Lyme disease)	ਬੋਰੀਲੀਆ ਬਰਗਡੋਰਫਰੀ	ਹਿਰਨ ਦੇ ਨਿੰਫ ਜਾਂ ਚਿੱਚੜ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ	ਚਿੱਚੜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਰੱਖੋ। ਜੰਗਲ, ਵਾਈਲਡ ਲਾਈਫ ਸੈਂਚੂਰੀਜ਼ (Wild life sanctuaries) ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਪੂਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਪਾਓ; ਪੈਂਟ ਨੂੰ ਜੁਰਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਨੱਪ ਲਉ, ਮੂੰਹ ਜਾਂ ਹੱਥਾਂ ਉੱਪਰ ਕਿਰਮਨਾਸ਼ਕ ਕਰੀਮ ਲਗਾਉ।
25.	ਗਲੈਂਡਰਸ (Glanders)	ਬਰਖੋਡੇਰੀਆ ਮੈਲੀ	ਬਿਮਾਰ ਘੋੜਿਆਂ, ਗਧਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਲਾਗ ਨਾਲ, ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ, ਦੂਸ਼ਿਤ ਭੋਜਨ ਰਾਹੀਂ	ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਵੈਕਸੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਚਾਅ ਲਈ ਲੱਛਣਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਤੋਂ ਸਲਾਹ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬਿਮਾਰ ਜਾਨਵਰ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
26.	ਸਿਟਾਕੋਸਿਸ (Psittacosis)	ਕਲੈਮਾਈਡੋਫਿਲਾ ਸਿਟੈਕੀ	ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਮਲ ਰਾਹੀਂ	ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਦਸਤਾਨੇ ਪਾ ਕੇ ਹੱਥ ਲਾਓ। ਮਲ ਉੱਪਰ ਕੀਟਾਣੂਨਾਸ਼ਕ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਦਿਓ। ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਆਉਣ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਤੋਂ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਓ।
27.	ਡਿਪਥੀਰੀਆ (Diphtheria)	ਕੋਰਨੀਬੈਕਟੀ-ਰੀਅਮ ਜੀਵਾਣੂ	ਪਸ਼ੂਆਂ, ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਲਾਗ ਨਾਲ, ਕੱਚਾ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਨਾਲ	ਬਿਮਾਰ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਓ। ਦੁੱਧ ਉਬਾਲ ਕੇ ਪੀਓ। ਟੀਕਾ ਕਰਨ ਕਰਵਾਓ।

1.4 ਜੂਨੋਸਿਸ: ਫੈਲਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ

ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਕਾਰ ਫੈਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕੀਟਾਣੂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਮਲ ਵਿੱਚ, ਪਿਸ਼ਾਬ ਵਿੱਚ, ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ, ਮਾਸ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕੀਟਾਣੂਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਕੀਟਾਣੂ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ (ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.8), ਉਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.8 ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਫੈਲਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ

1. **ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ:** ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਈ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ। ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਜੀਵਾਣੂ ਮਾਦਾ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਸੂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਤਰਲ ਜਾਂ ਰੋਗੀ ਪਸ਼ੂ ਦੁਆਰਾ ਸੁੱਟੇ ਗਏ/ਤੂ ਗਏ ਕੱਟੜੂ/ਵੱਛੜੂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਚਮੜੀ ਉੱਪਰ ਜ਼ਖਮ ਹੋਏ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਜੀਵਾਣੂ ਯੁਕਤ ਤਰਲ ਜ਼ਖਮ ਉੱਪਰ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੀਵਾਣੂ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਧੱਦਰ, ਐਂਥਰੈਕਸ, ਚਮੜੀ ਹੇਠ ਚਲਦੇ ਲਾਰਵੇ (*Cutaneous larvae migrans*), ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਰੋਗ ਹਨ ਜੋ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ ਫੈਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਚਮੜੀ ਹੇਠਾਂ ਚਲਦੇ ਲਾਰਵੇ, ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਰਜੀਵੀ 'ਐਨਕਾਈਲੋਸਟੋਮਾ' (*Ancylostoma*) ਦੇ ਲਾਰਵੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਰਜੀਵੀ ਬਿਮਾਰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਆਂਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਲ ਰਾਹੀਂ ਆਂਡੇ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਂਡਿਆਂ ਤੋਂ ਲਾਰਵੇ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਲਾਰਵੇ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਮਿੱਟੀ ਜਾਂ ਰੇਤਾ ਵਿੱਚ ਤੁਰਨ/ਖੇਡਣ ਨਾਲ ਇਹ ਚਮੜੀ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਮੜੀ ਹੇਠਾਂ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਮੜੀ ਉੱਪਰ ਜ਼ਖਮ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
2. **ਭੋਜਨ ਰਾਹੀਂ:** ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਮਾਸ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖਾਧ ਪਦਾਰਥ ਹਨ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਜਾਨਵਰ ਬਿਮਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਜਾਂ ਮਾਸ ਖਾਣ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਕਈ ਕੀਟਾਣੂ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ (ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.9)। ਉਦਹਾਰਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਰੂਲੋਸਿਸ ਅਤੇ ਟੀ.ਬੀ. ਦੇ ਜੀਵਾਣੂ ਦੁੱਧ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਪੀੜਤ ਗਾਂ ਜਾਂ ਮੱਝ ਦੇ ਕੱਚੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਪੀਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਕੀਟਾਣੂ ਮੀਟ/ਮਾਸ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿਸਟੀਸਰਕੋਸਿਸ (*Cysticercosis*) ਨਾਲ ਪੀੜਤ ਸੂਰ ਦੇ ਮੀਟ ਵਿੱਚ ਪਰਜੀਵੀ ਦੇ ਲਾਰਵੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅੱਧ ਪੱਕਿਆ ਜਾਂ ਕੱਚਾ ਮਾਸ ਖਾਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਫੀਤਾ ਕਿਰਮ ਰੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭੇਡਾਂ

ਚਿੱਤਰ ਨੰ. 1.9: ਭੋਜਨ ਰਾਹੀਂ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਫੈਲਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ

ਬੱਕਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਰਜੀਵੀ ਰੋਗ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ ਹੈ 'ਟੋਕਸੋਪਲਾਜ਼ਮੋਸਿਸ' (Toxoplasmosis)। ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਿਮਾਰ ਭੇਡਾਂ/ਬੱਕਰੀਆਂ ਦੇ ਮੀਟ ਨਾਲ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੱਚੀ/ਅੱਧ ਪੱਕੀ ਮੱਛੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਰਜੀਵੀ 'ਡਾਈਫਾਈਲੋਬੋਥਰਿਅਮ' (*Diphyllobothrium*) ਦਾ ਲਾਰਵਾ ਹੋਵੇ, ਨੂੰ ਖਾਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀ ਫੀਤਾ ਕਿਰਮ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਜੂਨੋਸਿਸ ਵਾਲੇ ਕੀਟਾਣੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦੂਸ਼ਿਤ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਨਾਲ ਵੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਰਿਪਟੋਸਪੋਰੀਡਿਓਸਿਸ (Cryptosporidiosis)।

- ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ:** ਕਈ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਕੀਟਾਣੂ ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ ਫੈਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਦਹਾਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਟੀ.ਬੀ.। ਗਾਵਾਂ/ਮੱਝਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਟੀ.ਬੀ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲਗ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਿਮਾਰ ਗਾਵਾਂ-ਮੱਝਾਂ ਦੇ ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ ਟੀ.ਬੀ. ਦੇ ਜੀਵਾਣੂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ

ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਲੈਣ ਨਾਲ, ਬਿਮਾਰ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਟੀ.ਬੀ. ਰੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਫੈਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਰ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹਨ: ਕੀਉ ਬੁਖਾਰ (Q fever), ਇਨਫਲੂਏਂਜਾ (Influenza) ਆਦਿ।

4. **ਵੱਢਣ ਨਾਲ:** ਇਹਨਾਂ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਬਿਮਾਰੀ ਹੈ - ਹਲਕਾਅ। ਹਲਕਾਅ ਰੋਗ ਹਲਕਾਏ ਹੋਏ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਵੱਢਣ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਲਕਾਏ ਕੁੱਤੇ ਦੀਆਂ ਲਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਅਜਿਹਾ ਕੁੱਤਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿੱਲੀ ਖੁਰਕ ਰੋਗ (Cat scratch disease) ਬਿੱਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਅਜਿਹਾ ਰੋਗ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਜੀਵਾਣੂ ਬਿਮਾਰ ਬਿੱਲੀ ਦੇ ਪੰਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਅਜਿਹੀ ਬਿੱਲੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੰਜਾ ਮਾਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਬਿਮਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਲਗ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਚੂਹਾ ਵੱਢ ਬੁਖਾਰ (Rat bite fever) ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਦੁਆਰਾ ਵੱਢੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

5. **ਮੱਛਰਾਂ, ਚਿੱਚੜਾਂ, ਪਿੱਸੂਆਂ ਨਾਲ:** ਕਈ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਮੱਛਰਾਂ ਨਾਲ ਫੈਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਪਾਨੀ ਦਿਮਾਗੀ ਬੁਖਾਰ। ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਰੋਗ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੱਛਰ ਦੁਆਰਾ ਕੱਟਣ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮੱਛਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਪੀੜਿਤ ਸੂਰ ਨੂੰ ਕੱਟਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਾਣੂ ਮੱਛਰ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਮੱਛਰ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਿੱਚੜਾਂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ ਲਾਈਮ ਬਿਮਾਰੀ (Lyme disease) ਜਾਂ ਕੀਓ ਬੁਖਾਰ (Q fever) ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਲੇਗ, ਪਿੱਸੂ ਦੇ ਕੱਟਣ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਿੱਸੂ ਚੂਹਿਆਂ ਉੱਪਰ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਪਲੇਗ ਦੇ ਜੀਵਾਣੂ ਇਹਨਾਂ ਚੂਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਅਤੇ ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਜੀਵਾਣੂ ਪਿੱਸੂਆਂ (Flea) ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਪਿੱਸੂ ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੱਟ ਲਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਲੇਗ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਿਮਾਰੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

'ਡਾਈਪਾਈਲੀਡਿਓਸਿਸ' (Dipylidiosis)। ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਲਾਰਵਾ ਪਿੱਸੂ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪਿੱਸੂ ਕੁੱਤੇ ਉੱਪਰ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਜੇਕਰ ਪਿੱਸੂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਿਮਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਲਗ ਸਕਦੀ ਹੈ।

1.5 ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ

ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਹਰ ਬੰਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਕਿੱਤੇ ਜਾਂ ਕੰਮ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ।

ਪੂਸ਼ਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਕੁੱਝ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ। ਤੂਏ ਹੋਏ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਜ਼ੋਰ ਜਾਂ ਤੂਏ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਲੱਗਿਆਂ ਜੇਕਰ ਚਮੜੀ ਉਪਰ ਕੋਈ ਜਖਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜੀਵਾਣੂ ਜ਼ਖਮ ਰਾਹੀਂ ਬਿਮਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਾਵਾਂ ਦਾ ਚੇਚਕ ਰੋਗ (Cow pox) ਚੁਆਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਈ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਹਾਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ 'ਲੈਪਟੋਸਪਾਈਰੋਸਿਸ' (Leptospirosis) ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਪੀੜਤ ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਾਣੂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਚੂਹੇ ਪਿਸ਼ਾਬ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ/ਪਾਣੀ ਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਦੂਸ਼ਿਤ ਪਾਣੀ ਜਾਂ ਚਿਕੜ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ 'ਝੋਨਾ ਖੇਤ ਬਿਮਾਰੀ' (Rice field disease) ਜਾਂ 'ਗੰਨਾ ਕੱਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ' (Cane cutter disease) ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬੁੱਚੜਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਈ ਬਿਮਾਰੀਆਂ

ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ। ਚਮੜੀ ਉਤਾਰਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਐਂਥਰੈਕਸ (Anthrax) ਨਾਂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਹੜੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਉੱਨ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਐਂਥਰੈਕਸ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ 'ਸਪੋਰ' (Spore) ਉੱਨ ਉੱਪਰ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉੱਨ ਛਾਂਟਣ ਲੱਗਿਆਂ ਸਪੋਰ ਸਾਹ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬਿਮਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ 'ਉੱਨ ਛਾਂਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ' (Wool sorter's disease) ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੂਰਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁੱਝ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਹਾਰਣ ਵਜੋਂ ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਇਰੀਸੀਪੀਲੋਇਡ' (Erysipeloid) ਬਿਮਾਰੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੂਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ 'ਸਵਾਈਨ ਇਰੀਸੀਪੀਲਾਸ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਿਮਾਰ ਸੂਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕੁੱਤਿਆਂ ਦਾ ਸਿਹਤਮੰਦ ਹੋਣਾ ਉਸਦੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਲਕਾਅ, ਹਾਈਡੋਟਿਡ ਰੋਗ, ਅੰਦਰੂਨੀ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਲਾਰਵੇ। ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਫੀਤਾ ਕਿਰਮ ਜੋ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਆਂਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਮਲ ਰਾਹੀਂ ਆਂਡੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਆਂਡੇ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਚਮੜੀ ਉੱਪਰ ਲੱਗੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਆਂਡੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਉੱਪਰ ਲੱਗ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਹੱਥ ਧੋਤੇ ਕੁੱਝ ਖਾ ਲਵੇ ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਆਂਡੇ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅੰਗਾਂ ਵਿੱਚ 'ਗੁਬਾਰਿਆਂ' ਵਰਗੇ ਲਾਰਵੇ (ਰਸੋਲੀਆਂ) ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਿੱਲੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹਲਕਾਅ, ਬਿੱਲੀ ਖੁਰਕ ਰੋਗ, ਟੌਕਸੋਪਲਾਜ਼ਮੋਸਿਸ ਵਰਗੀਆਂ ਜ਼ੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਿਮਾਰ ਬਿੱਲੀ ਦੇ ਮਲ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਛੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੋਤੇ, ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ 'ਆਰਨੀਥੋਸਿਸ'

(Ornithosis) ਨਾਮਕ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਿਮਾਰ ਤੋਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਗਾਣੂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਠਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਕਈ ਵਿਅਕਤੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਲੀ, ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਦਿ। ਜੇਕਰ ਮਿੱਟੀ ਟਾਕਸੋਕੈਰਾ ਜਾਂ ਐਨਕਾਈਲੋਸਟੋਮਾ ਵਰਗੇ ਪਰਜੀਵੀਆਂ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ 'ਚਮੜੀ ਹੇਠਾਂ ਤੁਰਦੇ ਲਾਰਵੇ (CLM) ਜਾਂ 'ਅੰਦਰੂਨੀ ਅੰਗਾਂ (VLM) ਦੇ ਲਾਰਵੇ' ਨਾਮਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟੋਕਸੋਪਲਾਜ਼ਮੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਮਿੱਟੀ ਬਿਮਾਰ ਬਿੱਲੀ ਦੇ ਮਲ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋਵੇ।

ਹੁਣ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ, ਹਲਕਾਅ ਵਰਗੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੋਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਵੈਟਨਰੀ ਡਾਕਟਰਾਂ, ਵੈਟਨਰੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਬਿਮਾਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਵਰਤਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

1.6 ਜੂਨੋਟਿਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ: ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਰੋਕਥਾਮ

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਜੂਨੋਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ।

1. ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਜਾਨਵਰ ਦੀ ਸਿਹਤ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਵੈਟਨਰੀ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਜਾਨਵਰ ਕਿਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਪੀੜਿਤ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਕਰ ਜਾਨਵਰ ਵਿੱਚ ਲੱਛਣ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਤਾਂ ਵੈਟਨਰੀ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਵੋ।
2. ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਦੇ ਟੀਕੇ ਲਾਗਵਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਵੱਢੀਆਂ-

ਕੱਟੀਆਂ ਨੂੰ 4-8 ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਉਮਰ ਤੇ ਬਰੂਸੈਲਾ ਦਾ ਟੀਕਾਕਰਣ ਕਰਵਾਉ। ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਲਕਾਅ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਟੀਕਾਕਰਣ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

3. ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਚਾ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਬਚਿਆ ਖੁਚਿਆ ਮਾਸ ਜੇਕਰ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਕਾ ਕੇ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
4. ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਮਰ ਗਏ ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ, ਪਸ਼ੂ ਦੁਆਰਾ ਤੂਏ ਬੱਚੇ, ਜਾਂ ਜੇਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕਰਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਟੋਆ ਪੁੱਟ ਕੇ ਚੂਨੇ ਸਮੇਤ ਦੱਬ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾੜ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
5. ਵਾੜਿਆਂ ਦੀ ਸਾਫ ਸਫਾਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਰੱਖੋ। ਜਿੱਥੇ ਬਿਮਾਰ ਪਸ਼ੂ ਹੋਵੇ ਅਜਿਹੇ ਵਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਗਾਣੂ ਨਾਸ਼ਕ ਦਵਾਈਆਂ (Disinfectants) ਨਾਲ ਧੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
6. ਬਿਮਾਰ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
7. ਮੀਟ ਦੀ ਵੈਟਨਰੀ ਜਾਂਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦੂਸ਼ਿਤ ਮੀਟ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
8. ਦੁੱਧ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਬਾਲ ਕੇ ਪੀਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੱਚੇ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਬਣੇ ਪਦਾਰਥ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਰੀਮ, ਮੱਖਣ, ਪਨੀਰ ਆਦਿ ਦਾ ਸੇਵਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।
9. ਮੀਟ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਕਾ ਕੇ ਖਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੱਚਾ ਜਾਂ ਅੱਧ ਪੱਕਿਆ ਮੀਟ ਨਹੀਂ ਖਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।
10. ਪੁਰਾਣੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁੱਝ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਰੂਸੀਲੋਸਿਸ ਦਾ ਟੈਸਟ ਕਰਵਾ ਲਵੋ। ਪੁਰਾਣੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1-2 ਮਹੀਨੇ ਅਲੱਗ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

11. ਅਵਾਰਾ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
 12. ਚੂਹਿਆਂ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰੋ। ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਢੱਕ ਕੇ ਰੱਖੋ।
 13. ਦੂਸ਼ਿਤ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਜਾਂ ਜਿਥੇ ਜਾਨਵਰ ਵੀ ਨਹਾਉਂਦੇ ਹੋਣ ਨਾ ਨਹਾਓ।
 14. ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੋ ਕੇ ਹੀ ਖਾਓ।
 15. ਨਿੱਜੀ ਸਾਫ ਸਫਾਈ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਖਾਨਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਖਾਨਾ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੱਥ ਧੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਖਾਣਾ ਬਨਾਉਣ ਅਤੇ ਖਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਹੱਥ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੋਵੋ।
 16. ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਪਾਣੀ ਪੀਓ।
 17. ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਸੂਆਂ, ਚਿੱਚੜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵੈਟਨਰੀ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਰੱਖੋ।
 18. ਜੇਕਰ ਕੁੱਤਾ ਜਾਂ ਬਿੱਲੀ ਵੱਢ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਖਮ ਧੋ ਲਵੋ। ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਟੀਕੇ ਲਗਵਾਓ।
 19. ਪਾਲਤੂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲੱਗੇ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ। ਉਸਨੂੰ ਖਿਝਾਓ ਨਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਨਹੁੰਦਰਾਂ ਨਾ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਵੱਢ ਨਾ ਸਕੇ।
 20. ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਾਂ ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਧੋ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਨਾਂ ਖੇਡੋ ਜਿੱਥੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਮਲ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋਵੇ।
- ਉੱਪਰ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਜੂਨੇਸਿਸ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।